

УДК 378.016 : 7

Вергунова В. С.*

МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ДОСВІДУ ЦІННІСНОГО СТАВЛЕННЯ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ДО МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА

У статті обґрунтовано методологічні основи формування досвіду ціннісного ставлення до музичного мистецтва як особистісної якості музиканта-педагога. Дається характеристика філософсько-естетичних, психологічних, педагогічних та музикознавчих поглядів щодо сутності означеного феномену. Підкреслюється його роль у становленні особистості майбутнього вчителя музики.

Ключові слова: досвід ціннісного ставлення до музичного мистецтва, особистість, методологічні основи формування досвіду ціннісного ставлення до музичного мистецтва.

Формування досвіду ціннісного ставлення до музичного мистецтва є однією із провідних проблем музичної педагогіки. Це зумовлено орієнтацією на становлення особистісних якостей майбутніх учителів музики у сучасних умовах їх підготовки до здійснення музично-освітньої діяльності. Водночас підвищення ролі аксіологічних засад навчання й виховання відповідає вимогам часу й суспільства до цих фахівців, які мають залучити дітей до духовної спадщини людства, втіленої у музичному мистецтві.

У науковій літературі проблема формування досвіду ціннісного ставлення до музичного мистецтва розглядається у кількох напрямках. Зокрема, філософський аспект висвітлюється у працях багатьох мислителів минулого та сучасності. До неї звертались Аристотель, Ю. Борев, Г. Гегель, В. Джеймс, І. Зязюн, В. Іванов, М. Каган, Н. Крилова, Л. Столович, І. Шитов та інші. Психологічний напрям складають праці І. Беха, Л. Виготського, К. Платонова, К. Роджерса, С. Рубінштейна та інших. Значний внесок у розкриття даної проблеми зробили Б. Асаф'єв, В. Максимов, В. Медушевский, Є. Назайкінський, А. Сохор, праці яких характеризують музикознавчий напрям.

Особливе значення мають дослідження, присвячені педагогічним аспектам досвіду ціннісного ставлення до музичного мистецтва, у яких вивчаються місце і роль досвіду особистості у навчально-виховному процесі (О. Вербицька, Дж. Дьюї, І. Лернер, В. Сериков, І. Якиманська), особливості формування ціннісного ставлення майбутнього вчителя до учнів (І. Бех, І. Зязюн, В. Сухомлинський), до педагогічної діяльності (Г. Болдирева, Т. Морозова, Н. Щепкіна). Крізь призму проблем музичної освіти формування досвіду ціннісного ставлення до музичного мистецтва розглядається у працях Л. Арчажникової, Г. Ніколаї, Г. Падалки, О. Ростовського, О. Рудницької, В. Шацької, О. Щолокової та інших. Однак дана проблема поки що далека від свого вирішення. В окремих працях вона розглядається лише частково, що пов'язується зі складністю та багатогранністю досвіду ціннісного ставлення до музичного мистецтва як своєрідного феномену.

Мета статті полягає у висвітленні методологічних основ формування досвіду ціннісного ставлення до музичного мистецтва як сутнісної якості особистості майбутнього вчителя музики.

Під досвідом ціннісного ставлення до музичного мистецтва ми розуміємо складне, інтегративне утворення, що є основою освоєння музичного мистецтва та зумовлює утворення свідомого, вибіркового зв'язку з ним, ґрунтуючись на переживанні й осмисленні значущості музичних явищ. Разом з тим він характеризує якість особистості, що охоплює сукупність індивідуальних властивостей: вражень, знань і вмінь, які є результатом музичної діяльності, спрямованої на виявлення і втілення музичних цінностей.

* © Вергунова В. С., 2012

Виходячи із багатогранності означеного феномену, вирішення поставленого завдання потребує вивчення різних підходів й поглядів щодо його формування шляхом методологічного аналізу, під яким, як стверджував Е.Абдулін, слід розуміти "таку діяльність педагога-музиканта, яка ґрунтується на методологічних знаннях своєї й інших суміжних з нею наукових, художніх сфер і здійснюється в концептуальному, особистісно-творчому, аргументованому підході до розкриття суті професійно-значущих проблем музичної педагогіки і перетворення педагогічної дійсності" [1, с. 10]. Відтак, розглянемо проблему формування досвіду ціннісного ставлення до музичного мистецтва у контексті трьох взаємопов'язаних між собою рівнів: філософського, загальнонаукового і частково наукового.

Філософські аспекти формування досвіду ціннісного ставлення до музичного мистецтва мають глибоку історію. Так, з давніх часів із поняттям "досвід" пов'язують розмірковування мислителів про можливість людини у своїх уявленнях створювати правильне відображення дійсності. При цьому, як відзначав англійський філософ Дж. Дьюї, його характеристика значною мірою зумовлюється тією позицією, якої дотримується той чи інший філософ. "Поняття досвіду є щоразу таким філософським конструктом, в якому відображені очікування філософів та сучасна їм філософська система", – підкреслював він [3, с. 80].

У різні періоди поняття досвіду набувало нових ознак. Зокрема, його визначають як *спосіб* отримання знань про світ й самого себе (Д. Дьюї), *стан* свідомості (В. Соловйов), *результат* діяльності (В. Іванов), *якість* особистості, що охоплює знання, уміння, оцінки тощо, набуті у процесі взаємодії зі світом. Виходячи з того, який саме аспект дійсності розглядається мислителем, досвід може виступати як теоретичний, чуттєвий або практичний, індивідуальний, соціальний, внутрішній або зовнішній.

Методологічне значення має висновок І. Зязюна про те, що вживання цього поняття у різних значеннях є виправданим, бо при цьому мають на увазі різні сфери і властивості, що ним відображаються. Однак, слід виходити з того, що йдеться про різні грані однієї сутності, адже досвід діалектично поєднує усі свої окремі вияви [4, с. 72].

На думку вченого, досвід є складним утворенням, у якому тісно переплітається соціальне та психологічне. Він є необхідним рушійним чинником соціологізації людини і засобом розвитку її духовного світу, оскільки відображає, з одного боку, соціальні стосунки, з іншого – потреби, інтереси, цінності конкретної людини [4, с. 74].

Методологічне значення має висновок І. Зязюна про те, що досвід виступає необхідною основою діяльності і, водночас, формується у ній. "Нагромаджений досвід є результат минулої діяльності і початковий пункт діяльності наступної", – відзначає філософ [4, с. 72].

Цінними є думки вченого щодо формування досвіду. Зокрема він вважає, що для цього необхідно дотримуватись таких вимог:

- об'єкт має бути знайомий людині (тобто вона повинна знати хоча б у загальних рисах його суть, значення і властивості);
- він повинен мати для реципієнта безпосередній або опосередкований життєвий інтерес;
- необхідно, щоб через нього кожна людина могла пов'язати власне життя із життям всього суспільства [4, с. 32].

Як підкреслюють науковці, пізнання людиною естетичних аспектів дійсності передбачає набуття естетичного досвіду, що „...існує і виявляється через чуттєвість, як вираження людських сутнісних сил” [4, с. 163]. Цей досвід визначає міру розвитку складових, на основі яких здійснюється естетична діяльність: естетичних потреб, інтересів, почуттів, смаків та ідеалів і виявляється у вигляді ціннісного ставлення до явищ дійсності, у тому числі й до мистецтва.

Методологічного значення для формування досвіду ціннісного ставлення до музичного мистецтва мають висновки Н. Крилової щодо структури естетичного ставлення. Так, вчена виокремлює у ній *інформаційний* рівень, що пов'язується із накопиченням інформації про об'єкт; *ціннісно-орієнтаційний*, який характеризує вияв потреб, інтересу і цілей діяльності, а

також того, заради чого людина оцінює інформацію; *нормативно-регулятивний*, котрий забезпечує співвідношення власної мисленнєвої та практичної діяльності з діючими у суспільстві естетичними нормами і критеріями оцінки; *предметно-практичний*, що визначає реалізацію естетичного ставлення у вигляді вербальної поведінки, творчої діяльності або спілкування з мистецтвом [6, с. 49].

Чимало цінних думок щодо формування досвіду ціннісного ставлення до музичного мистецтва знаходимо у доробку мислителів, присвячених проблемам художнього пізнання. Такими є погляди Аристотеля щодо сутності й значення мистецтва, механізму його впливу на людину, суті очищення (катарсису) засобами музики тощо; філософські ідеї Г. Гегеля, який виводить на перший план духовний зміст музичних творів, а "форму" розглядає в діалектичній єдності з ним; Г. Плеханова щодо мистецтва як форми суспільної свідомості, розвиток якої зумовлений духовно-практичною діяльністю людей і рівнем соціального розвитку суспільства; висновки М. Кагана, який досліджував проблеми міжсуб'єктного спілкування у процесі пізнання творів мистецтва [1, с. 293].

Відтак, загальну методологію процесу формування досвіду ціннісного ставлення до музичного мистецтва складають філософські положення щодо феномену досвіду як основи пізнання дійсності, сутності мистецтва як специфічної форми суспільної свідомості, природи художнього пізнання; особливостей естетичного досвіду, ролі мистецтва у формуванні особистості.

Загальнонауковий рівень складають, передусім, наукові положення із галузі психології, педагогіки й музикознавства. Так, психологічний аспект визначеної проблеми стосується питань розвитку особистості, взаємозв'язку досвіду і діяльності, обумовленості змістовного наповнення досвіду сферою культури, здатності особистості до спілкування та рефлексії тощо. Зокрема В. М'ясищев відзначав: "Розвиток особистості – це розвиток психіки, а отже, це розвиток і психічних процесів, що постійно ускладнюються, і накопичення досвіду" [12, с. 100].

На думку К. Платонова, у структуру особистості слід виокремити чотири підструктури: спрямованість, підструктуру психічних процесів, підструктуру біопсихічних властивостей та досвід, що включає в себе знання, уміння, навички та звички [11, с. 245].

Важливе значення мають висновки К. Роджерса щодо досвіду як основи становлення особистості людини, розвитку її самості. "Швидше "Я" та особистість виникає із досвіду, чим досвід тлумачити і викривлювати, щоб відповідав уявній структурі "Я", – наголошував учений [13, с. 239].

У педагогічній науці поняття "досвід" зазвичай застосовується із позиції закріплення певного матеріалу або практичного застосування знань, умінь, навичок. Підкреслюється, що у ньому сконцентровані уявлення про те, що людина має знати, уміти та якими якостями володіти.

За Дж. Дьюї, той досвід, який самостійно набувається особистістю, виступає як ціннісний або "довершений досвід", оскільки він фіксує значущість об'єктів, із якими взаємодіє людина [3, с. 198].

У ХХ столітті І. Лернер, В. Краєвський, М. Скаткін дійшли висновку, що досвід (у його соціальному розумінні) характеризує зміст освіти. Тому слід звернути увагу на складові цього досвіду як основи навчання та виховання підростаючого покоління [7, с. 5].

Важливими є погляди музикознавців на проблему формування досвіду ціннісного ставлення до музичного мистецтва. Зокрема, це стосується концепції В. Медушевського щодо інтонаційно-фабульної і комунікативної природи музики [2, с. 33]. Так, учений наголошував на пріоритетності інтонаційного мислення у пізнанні творів музичного мистецтва. "Інтонаційно мислити – значить чути життя у звуках, через узагальнену інтонацію ліричного героя відчувати його душу, дивитись на світ його очима. Саме так у музиці здійснюється дивовижний і специфічний для мистецтва ефект художнього сприймання, який в естетиці та мистецтвознавстві

називають "перенесенням" і який одноковою мірою властивий композитору, виконавцю, слухачеві", – стверджував він [2, с. 191].

Природним способом залучення людини до художнього світу музичного твору є музичне сприймання. Це, як відзначав Є. Назайкінський, процес осягнення й осмислення тих значень, якими володіє музика як мистецтво, як особлива форма відображення дійсності [8, с. 91]. Важливим є те, що музичне сприймання – ціннісне за своєю природою, оскільки супроводжується почуттям переживання цінності. Це виявляється у вибірковому ставленні до певних музичних творів, залежності соціального існування музики, як способу пізнання внутрішнього світу людини, від ціннісної орієнтації слухача [2, с. 21]. Звідси, методологічне значення для формування досвіду ціннісного ставлення до музичного мистецтва має такий висновок: чим більшу цінність має музика для особистості, тим повніше актуалізується її ціннісне ставлення до неї.

Відтак, загальнонаукову методологію процесу формування досвіду ціннісного ставлення до музичного мистецтва складають провідні теорії розвитку особистості, психологічні аспекти досвіду; положення музикознавчої науки щодо музичної діяльності як творчого процесу, діалектичного взаємозв'язку соціального й особистісного у процесі творення, виконання і сприймання музики.

У сфері музичної педагогіки проблема формування досвіду ціннісного ставлення до музичного мистецтва торкається важливих питань музичного навчання і виховання підростаючого покоління. У цьому плані істотну роль відіграють думки видатного музиканта-педагога Д. Кабалевського. Зокрема, він наголошував, що мета музичного виховання полягає у формуванні музичної культури особистості як невід'ємної частини її духовної культури, яку характеризує любов до музики і розуміння її в усьому багатстві форм і жанрів; особливе "відчуття музики", яке спонукає сприймати її емоційно, відрізняючи хорошу музику від поганої; уміння чути музику як змістовне мистецтво, яке несе в собі почуття і думки людини, життєві образи і асоціації; відчувати внутрішній зв'язок між характером музики і характером її виконання тощо" [5, с. 5-35]. Виходячи з цього, пізнання музики полягає не просто у засвоєнні знань та оволодінні умінь, а й передбачає їх перетворення у внутрішнє надбання особистості, розвиток емоційно-почуттєвої та мотиваційної сфер шляхом занурення у світ музично-естетичних цінностей.

Важливі висновки Е. Абдуліна про те, що систематичне засвоєння знань про музику, формування умінь і навичок мають бути спрямовані на розвиток емоційної чутливості особистості. В іншому випадку цей процес може нанести музичному вихованню більше шкоди, ніж користі. "Процес духовного пізнання музики – це діяльність естетично забарвлена, вона має приносити радість при живому доторканні до музичного мистецтва" – підкреслював він [1, с. 8].

На думку О. Ростовського, музичне навчання і музичне виховання дві грані єдиного процесу, що передбачає органічний зв'язок знань, умінь і навичок музичної діяльності, з одного боку, та осягнення естетичної суті музичного мистецтва – з іншого. Тому, завданням музичної освіти є формування досвіду музичної діяльності та досвіду ціннісного ставлення до творів музичного мистецтва, специфіка яких визначається тим, який із аспектів музичного розвитку особистості виходить на чільне місце [14, с. 4-5].

На думку О. Олексюк, в умовах сьогодення особливе значення має орієнтація сучасної педагогічної науки на зміцнення духовних сил підростаючого покоління. Тому в підготовці учителів має важливе значення розвиток ціннісної свідомості і ціннісного світовідношення, формування духовного потенціалу особистості [9, с. 4]. Подібних висновків дійшла Г. Падалка. "Стратегія розвитку мистецької освіти, внесення інноваційних перетворень до її змісту і технологій має ґрунтуватися на ціннісному збагаченні учнів", – стверджує вчена [10, с. 34].

Отже, осмислення наукових джерел дозволило визначити наукові положення, які мають методологічне значення для формування досвіду ціннісного ставлення майбутнього вчителя до музичного мистецтва, а саме:

- розвиток людини як особистості зумовлюється її досвідом (К. Роджерс);
- досвід є не тільки передумовою певної діяльності, але й її результатом (І. Зязюн);
- до досвіду слід підходити як до динамічного явища, а не як до незмінної якості (Дж. Дьюї);
- досвід ціннісного ставлення до музичного мистецтва є сутнісною якістю особистості, що відображає її загальний і естетичний розвиток, та є основою взаємодії з естетичними цінностями (Л. Столович);
- основою формування досвіду ціннісного ставлення до музичного мистецтва є музично-творча діяльність (Є. Назайкінський);
- формування досвіду ціннісного ставлення визначається співвіднесеністю музичних творів до потреб особистості й супроводжується впливом на її емоційну сферу, яка сприяє визначенню значущості музичних явищ (Г. Падалка).

Список використаних джерел

1. Абдулин Э. Б. Методологический анализ проблем музыкальной педагогики в системе высшего образования [Текст] : учеб. пособие / Э.Б. Абдулин. – М. : Прометей, 1990. – 186 с.
2. Восприятие музыки : сб. статей [Текст] / ред.-сост. В.Н. Максимов. – М. : Музыка, 1980. – 256 с.
3. Дьюї Дж. Демократія і освіта [Текст] / Дж. Дьюї. – К. : Академвидав, 2002. – 252 с.
4. Зязюн І. А. Естетичний досвід особи [Текст] / І. А. Зязюн. – К. : Вища школа, 1976. – 176 с.
5. Кабалевский Д. Б. Воспитание ума и сердца [Текст] : книга для учителя / Д. Б. Кабалевский. – М. : Просвещение, 1984. – 206 с.
6. Крылова Н. Б. Эстетическое отношение: содержание и функции [Текст] / Н. Б. Крылова. – М. : Знание, 1980. – 64 с.
7. Лернер И. Я. Дидактические основы методов обучения [Текст] / И. Я. Лернер. – М. : Педагогика, 1981. – 186 с.
8. Назайкинский Е. В. Логика музыкальной композиции [Текст] / Е. В. Назайкинский. – М. : Музыка, 1982. – 319 с.
9. Олексюк О. М. Педагогіка духовного потенціалу особистості: сфера музичного мистецтва [Текст] : навчальний посібник // О. М. Олексюк, М. М. Ткач. – К. : Знання України, 2004. – 264 с.
10. Падалка Г. М. Педагогіка мистецтва [Текст] (Теорія і методика викладання мистецьких дисциплін) / Г. М. Падалка. – К. : Освіта України, 2008. – 274 с.
11. Платонов К. К. Система психологии и теории отражения / К. К. Платонов. – М. : Наука, 1982. – 310 с.
12. Райгородский Д. Я. Психология личности: хрестоматия. – [изд. 2-е.]. – Самара : Издательский Дом БАХРАХ, 1999. – Т. 2. – 544 с.
13. Роджерс К. Р. Взгляд на психотерапию. Становление человека – [общ. ред. и предисл. Е. И. Исениной] / К. Р. Роджерс. – М. : Издательская группа Прогресс, Универс, 1994. – 480 с.
14. Ростовський О. Я. Методика викладання фахових дисциплін у системі музично-педагогічної освіти / О. Я. Ростовський., Ю. О. Ростовська // Проблеми мистецької освіти : збірник науково-методичних статей / ред. О. Я. Ростовський. – Ніжин : Видавництво НДУ ім. М. Гоголя, 2008. – Вип. 2. – С. 5-12.

The article describes the main results of study on the forming experience of value-motivated attitude toward music art. Reveals the problem and its solving, teaching conditions and methods of forming future primary school and music teachers' experience of value-motivated attitude toward music art.

Key words: *experience of value-motivated attitude toward music art, pedagogical conditions of forming experience of value-motivated attitude toward music art.*